

POVIJEST POD nogama

ramiza smajić

Umjesto uvoda

Skoro kao definiciju ponavljamo da je strateški interes Bosne i Hercegovine uključivanje u evropske integracije, čime se granice u Evropi eliminišu kao faktor različitosti. U procesu ostvarivanja istog greškom dolazi do skoro vještačkih kombinacija koje običnom građaninu možda i ne bi zaokupile pažnju da nije određenih individualnih iskustava. Povod za ovo pisanje je skup historičara održan u Sarajevu aprila ove godine, organizovan kao dio međunarodnog obrazovnog makroprojekta jedinstvenih planova i programa. Bio je to jedan od brojnih skupova takve vrste kojim se ljude na Balkanu pokušava uvjeriti da će komuniciranjem na seminaru riješiti sve svoje probleme. Ni krajnja ravnodušnost prema prijeratnim i ratnim, ograničenim ali agresivnim, umovima nije dopust zanemarivanje informacije s početka skupa da će učešća u radu uzeti i "uvaženi akademik iz Republike srpske gosp. Milan Vasić". Skup je završen, gosp. Vasić se zbog

bolesti nije ni pojavio, dok je akademik Muhamed Filipović (kojeg su uporno navodili kao Mustafu) imao najljudskiji i najprirodniji referat u smislu da narod u Bosni nije stvarao paralelno tri i više povijesti nego ostavio iza sebe jednu. Završetkom simpozijuma bi se stavila tačka na jedan uspješan korak međunarodne zajednice u već spomenutim nastojanjima brisanja nacionalnog egoizma u nastavi. Ipak, neizbježno se pojavio niz pitanja. Među najjednostavnijim je bilo to kako baš da se u takvom tematskom okviru skupa nalazi Vasić, historičar čija je naučno-istraživačka aktivnost oduvijek bila svedena na minimiziranje, rušenje, dezintegraciju i negiranje Bosne i Hercegovine. Zatim, kako niz institucija u Bosni i Hercegovini čiji se programi i sfere djelatnosti kreću u tom polju nisu imale pojma ni o tom ni o ranije organizovanim skupovima. I najvažnije od svega, čovjek se nije mogao otresti osjećaja da za neke faktore komunikacija treba podrazumijevati nemogućnost ukazivanja na određene historijske činjenice samo iz razloga što bi to možda istom dovelo do prekida te komunikacije. Opasnost koju je dugo vremena

predstavljala zloupotreba historije u političkoj borbi, njenim falsificiranjem odnosno pogrešnom interpretacijom tačnih historijskih činjenica, poprima daleko problematičniji karakter tabuiziranjem određenih historijskih tema.

Tako od samog skupa dolazimo do naše teme - prava čovjeka da prvo upozna svoju povijest a tek onda spozna zašto su, koliko su i da li su uopće tendencije političkih elita dezolirale tu povijest do te mjere da nam je sad potreban strani faktor kao zvijezda vodilja ka izgradnji jedinstvenog prosvjetno-obrazovnog duha.

**Predstavka Njegovoj
Preuzvišenosti ministru Kalaju
19. decembra 1900. godine**

Postoje brojne nepoznanice kad su u pitanju vakufi, a mi svojim nepoznavanjem ovih

institucija sami zatiremo svoja historijska prava. U cilju osvjetljavanja nekih pitanja koja se tiču institucije vakufa u BiH u ovom radu pažnju ćemo posvetiti **Predstavci podnesenoj Njegovoj Preuzvišenosti ministru Kalaju 19. decembra 1900. godine** u Sarajevu. Pokret za vakufsko-mearifsku samoupravu s početka ovog stoljeća je manje-više obrađivan, spominjan i ima svoje mjesto u cjelokupnoj historiji Bosne i bošnjaštva. No, zanimljivo je to kako detaljnija obrada i informisanje o pojedinim memorandumima i predstavkama izaziva oprečne reakcije, od sumnje u nesumnjivo do mišljenja da možda i nema potrebe za spominjanjem takvih činjenica.

“Car i kralj zapovijeda, da svi sinovi ove zemlje uživaju jednako pravo po zakonima; da svi oni budu šticeeni u svom dobru i imanju. Vaše zakone i uredbe neće se samovoljno obarati, štediti će se vaši adeti i običaji, ništa se neće

nasilno promijeniti", u svom proglasu 1878. god. objavljuje baron Filipović, zapovjednik okupacione vojske austrougarske monarhije. Dvije decenije kasnije predstavnici i zastupnici bošnjačkog naroda u spomenutoj predstavi pišu: "Poslje dvadesetgodišnje okupacione vlade vidio je islamski narod oko sebe porušene džamije, razrovana i razgrabljena islamska groblja, uništene zadužbine pobožnih muslimana, džamije prerusene u katoličke crkve, na islamskim grobljima podignute katoličke samostane, šetališta i marvinska sajmišta, a sa islamskim nadgrobnim kamenima kaldrmisane drumove."

Nije više bilo pitanja vjersko-prosvjetnih prilika na lokalnom nivou, poput pokreta u Jajcu osamdesetih godina 19. stoljeća, ili žalbe deputacije iz 1895. pod Muharem-begom Teskeredžićem iz Travnika. I pokret u Hercegovini 1899. god. je bio vezan za vjersko-prosvjetnu samoupravu samo u Hercegovini. Predstavka o kojoj je ovdje riječ progovorila je o prilikama u kojima se bošnjačko stanovništvo našlo u cijeloj Bosni i Hercegovini i potpisnici se javljaju kao cjelina predstavnika i zastupnika islamskog naroda iz mostarskog, travničkog, sarajevskog, banjalučkog, bihačkog i tuzlanskog okružja.

Skoro da je nemoguće dijahrono sagledati neku pojavu, instituciju ili stanje bošnjačkog naroda bez najosnovnijih saznanja o situaciji na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće. Prosvjetno-obrazovane prilike u kojima se formirao duh bošnjačke mladeži u to doba možda će najbolje pokazati jedan primjer iz *Obće povjestnice* od dr. Ivana Hoića gdje na 131. strani piše kako je "Prorok Muhamed" bio bolesnih živaca! Problem je u tome što je ovo bio udžbenik koji je korišten ne samo u kršćanskim nego i u muslimanskim zavodima. I nije ovdje pitanje samo o terminologiji Hoića. Godine 1899. odigrao se slučaj pokatoličavanja Fate Omanović iz Kuta kod Mostara i tad je na predstavku mostarskih uglednika Zemaljska vlada samo odgovorila da je takvim neprilikama kriv slab vjerski odgoj muslimana u Bosni. Tehnički gledano to i jeste tačno, ali je nedvojbeno to da slab vjerski odgoj nije više stvar naroda i narodnog duha, nego same vlade.

Nijedna vlast neće priječiti prijelaz iz vjere u vjeru punoljetnoj, pravno sposobnoj osobi, ali je stvar političke volje da se stane na put pokrštanju maloljetnika. Postoji odredba Zemaljske vlade br. 52.694 iz 1882. god. kojom se izričito određuje da prelazak u drugu vjeru mora biti punoljetna, umno zdrav, da svom vjerskom starješini mora najaviti svoje prevjeravanje te da se sa pismenom svjedodžbom o savjetovanju sa istim prijavi okružnoj vlasti. No, da se nije vodilo računa o provedbi iste odredbe dokazuju brojne situacije poput one sa maloljetnim siročetom Šerifom Baručijom, koji je pokršten u franjevačkom samostanu Gučija Gora.

Što se tiče samih uvjeta za vjerski odgoj nije usamljen pokušaj banjalučkog muftije Alihodžića i Ali Ševki-ef. Junusefendića iz Travnika kad su Zemaljskoj vladi htjeli pokazati jedno stanje medresa i mekteba a onda bili prijavljeni kao narodne bundžije. Budući da je o stanju bošnjačkog školstva na prijelazu 19. i 20. vijeka bilo ranije govora (u prvom broju *Novog MUALLIMA*), ovdje ćemo pratiti sudbinu samo jednog dijela džamija i muslimanskih grebalja koji su našli mjesta u ovoj predstavi.

"Ima u Bosni i Hercegovini", pišu zastupnici i predstavnici islamskog naroda, "ovećih 300 sela, gdje muslimani žive, pa nemaju ni džamije ni hodže." Godine 1899. htjeli su stanovnici sela Bukve u Travničkom kotaru da sagrađe sebi džamiju. Tražili su dozvolu ali im je odgovoreno nakon godinu dana da je zemljište koje su odabrali upisano kao državno te da ne mogu dobiti dozvolu. U susjednom selu Vitezu, pak, katolici su srušili svoju crkvu i počeli iste godine praviti novu za koju im je čak vlada dala veću novčanu donaciju.

U Travniku su jezuiti srušili novu i svu od kamena zidanu Tophane džamiju a na njeno mjesto postavili svoj samostan i crkvu.

U Zvorniku su katolici Fethiju džamiju pretvorili u crkvu i srušivši joj munaru postavili zvonik, premda je u to vrijeme u Zvorniku bilo tek nekolicina katolika među činovnicima i vojskom.

U Sarajevu je na Ajas-pašinoj džamiji podignuto novo svratište; na Ćemal-beg džamiji načinjeno

je skladište piva; na Atmejdan džamiji skladište drva,...

U Konjicu na Repovačkoj džamiji napravljen je vojnički magacin.

U Stocu je gradska džamija dugo vremena služila kao vojni magacin a onda porušena.

Ubijanje umrlih

Nažalost, dug je niz džamija, starijih i novijih, čiju je posebnost i slavu slomio kraj 19. vijeka i okupaciona vlada. I nisu samo u pitanju džamije. Greblja koja su vakufsko dobro, i po šerijatskom i po zemaljskom zakonu, doživljavaju totalna zatiranja uz vladin blagoslov. Čak i ljudi kojima vjera nije životna vodilja gaje u sebi pijetet prema počivalištima mrtvih. Ni taj osjećaj ni čl. II austro-turske konvencije od 9. aprila 1879. god. u pogledu imovine muslimana nije zaustavio nezapamćenu destrukciju muslimanskih grebalja. Izdvajamo samo neka dešavanja o kojima su bili upoznati Kalaj i vlada putem ove predstavke.

Od velikog muslimanskog greblja u Sarajevu zvanog Čekrdčinica napravljen je gradski park. U Fojnici u selu Groždani prisvojili su katolici muslimansko greblje za svoje privatne svrhe.

U Višegradu je tik uz Drinu, uz Višegradsku ćupriju, muslimansko greblje na kojem je otvoren kamenolom, a nadgorbni kameni nišani su smrvljeni i njima je nasuta cesta. Drugo greblje, po imenu Okolišta je vlast oduzela i na istom od nišana sazidala kuću za nadcestara, a preostalo zemljište je obrađeno i od njega učinjena bašta.

U Čajniču je oblasna uprava dozvolila gradnju nemuslimanskih kuća na muslimanskom greblju. Jedan od ljudi koji je napravio kuću bio je Novica Kovačević.

U Mostaru, na Lakišića greblju, koje je u površini imalo 19.400 m² nalazi se željeznička stanica, magacin okružne oblasti, magacin općine i gradska porezna uprava. U Zahum mahali je na muslimanskom greblju napravio rimokatolički biskup Buconjić vlastitu bašču, a kroz drugo greblje u Mostaru napravljen je nov put u Dom političkog hrvatsko-katoličkog društva.

U Konjicu su na Repovačkom muslimanskom greblju bila smještena vojnička drva za ogrijev.

U Trebinju se na muslimanskom greblju nazvanom Čatović-greblje našla zgrada općinskog ureda kotarske oblasti, osnovna škola, mesara, Rabića spomenik, dvije gostionice i kuglana.

U Trebinju je na muslimanskom greblju, zvanom Stari mezari napravljen park Kalaj-Garten, a na Begovskim mezarima bašta i šetalište.

U Počitelju je u medresi smještena politička kotarska ispostava.

U Travniku je sagrađena rimokatolička crkva na greblju koje je bilo uz Rahimino turbe u Halil-ef. bašti. Na greblju Šupljika sagrađila je općina bolnicu i uz nju šetalište, a na preostalom dijelu sagrađeno je skladište spirita i željeznička stanica. Od istog greblja prisvojio je jedan dio rimokatolik Migić, koji je to poslije prodao sarajevskoj dioničkoj pivari za 1100 forinti, da ista na tom mjestu izgradi podrum i ledaru za držanje piva.

Isto, u Travniku, državni činovnici, poput Viktora Šneka i Baje Božića, uzurpirali su muslimanska greblja za privatne kuće.

U Jajcu je greblje Za gradom pretvoreno u privatno dobro Joze Filipovića, koji je tu napravio kuću za izdavanje. Veliki dio drugog greblja u Jajcu je uništen radi proširenja električne tvornice.

U Livnu je na muslimanskom greblju Turnića harem napravljena zgrada općinskog ureda.

U Donjoj Tuzi je na muslimanskom greblju površine 18 dunuma napravljena željeznička stanica i magacin a preostali prostor željeznička uprava izdavala je pod najam općini za skladišta i rešetanje šljiva. Stara ruždija u Donjoj Tuzli upisana je kao državno dobro i u njoj je smješten sud a sama je škola iselila u kuću pod najam.

U Gornjoj Tuzli je na medresi napravljena zgrada i u nju smještena zemaljska osnovna škola.

U Banjoj Luci je vlast preko muslimanskog greblja Hiseta napravila cestu, a na Beglučkom greblju i greblju kod Šehove džamije šetalište. Muslimansko greblje kod Musline jaruge pretvoreno je u šetalište sa javnim WC-om.

U Gračanici je na muslimanskom greblju sagrađena zgrada kotorskog ureda.

U Zvorniku su dva greblja, Kazanbašča i greblje kod Mahmud-pašine džamije upisani kao državno dobro.

U Derventi je na muslimanskom greblju načinjen rezervoar za vodovod.

U Doboju je na muslimanskom greblju napravljena zgrada općinskog ureda.

U Bihaću je od greblja napravljena javna stočna pijaca, a na onom kod Ičhisar džamije šetalište.

U Sanskom mostu je na greblju napravljen hotel, zgrada kotorskog ureda, osnovne škole i park.

Izgleda da nema grada u Bosni i Hercegovini koji nije pretrpio oštećenje ili kompletno zatiranje bošnjačkih svetišta. I nije bilo važno što se u skoro svakom slučaju radilo o vakufskim dobrima. Obaveza svakog društva je da štiti svačije pravo, pogotovo institucija u kojima su skoncentrisani visokohumani ciljevi. Kod vakufa su to i dobrotvorni (izdržavanje javnih kuhinja za siromašne, bolnica, sirotišta), i prosvjetni (izdržavanje medresa i njihovih nastavnika), i vjerski (izdržavanje džamija i njihovih službenika), i općenarodni (pravljenje mostova, vodovoda, kupatila i javnih česama). Minimiziranje i čak potpuno zanemarivanje institucije ovakvog tipa znači svjesno dopuštanje da jednostrani interes zatire temelje ne samo vjersko-prosvjetne, svjetovne i socijalne misije vakufa nego i općeljudskih prava. Zastupnici i predstavnici Bošnjaka u ovoj predstavi iz 1900. godine pokušali su da izlože žalosne prilike u kojima se našao njihov narod. Kako bi zvučala takva predstava s obzirom na stanje danas? Uzmimo samo instituciju vakufa. Interesovanje naučnih krugova za vakuf i njegovu ulogu ne jenjava, ali se nedvojbeno kreće uvijek oko samog poimanja ovog predmeta, te značaja uloge koju je imao među drugim vjersko-pravnim institucijama. Inventivnost koju publicisti pokažu s vremena na vrijeme obično biva zagušena praktičnim nepoznanicama i vakuf uglavnom ostaje povod za svestrana razmatranja daleko od očiju šire javnosti. U potpunosti se i uz blagoslov zakona zatire snaga vlasništva vakufa. U predstavi o kojoj govorimo naveden je tek dio uzurpiranih

vakufskih dobara. Izdvojićemo još neke, krajnje zanimljive, slučajeve otimačina.

Otimanje vakufa

Postojeće solane (slani bunar u Donjoj Tuzli) u iznosu od 25% su bile vlasništvo Gazi Turalibega, koji je taj svoj dio vakufnamom ostavio u "islamske religiozne svrhe", što je priznato i ispoštovano i zakonom od 9. ramazana 1278. h.g., te je prihod tog dijela određen na pojedine džamije i imame. Okupaciona vlada je to bezrezervno ukinula, a na mjesto toga od 1886. god. daje neznatnu odštetu u navedene svrhe. Vakufske šume u Varcar-Vakufu "Lisina", "Dubrava" i "Grabež" uvedene su u grunтовnicu kao državno vlasništvo. Isto je urađeno i sa vakufskim livadama i pašnjacima. Na vakufskom dobru Rodine općina je napravila kamenolom od čijih prihoda vakufu nije išlo ništa.

U Modriči su vakufska dobra prodavana Janku Odžakoviću i drugima za jeftinu cijenu a da od toga vakuf nikakve koristi nije vidio.

U Orašju je vakufsko zemljište oduzeto i dato tadašnjoj Finansijskoj službi na upotrebu.

U Travniku, u Daltaban ulici, oduzela je općina vakufsko dobro i na njemu sagrađila kuću svom nadcestaru. U Paša-mahali je oduzela četiri vakufske klaonice. Vakufski mulk je uzet i za hotel "Vlašić".

Na vakufskom mulku Musala u Sarajevu je napravljen park.

Na mostarskoj Musali je napravljen hotel i općinski park.

Danas se sa divljenjem gleda na veliki broj u vrijeme austrougarske uprave izgrađenih objekata. Zato, sigurno, zbunjuju činjenice da su isti ti objekti izgrađeni vakufskim prihodima u vrijeme dok su oni kojima su u osnovi ti prihodi bili namijenjeni (medrese, imareti, npr.) oskudijevali i čak ugušeni. Vakuf je preko noći postao "res nullius" a Bošnjaci ostali u grču svijesti da se u okupiranoj, njihovoj zemlji, ne poštuje nijedno njihovo pravo.

"Iz naših tegoba", pišu zastupnici, "mogli ste uvidjeti da one uredbe, koje je stvorila

okupaciona vlada za islamski narod, nisu islamskom narodu osigurale njegov vjerski opstanak u starodrevnoj mu otadžbini, nego naprotiv te uredbe dovele su njegovu vjeru i vjerske mu svetinje do ruba propasti.” Ni krajnja tolerancija i kozmopolitizam koje Bošnjak pokazuje u sagledavanju cijele svoje povijesti pa i tih prvih dvadeset godina austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini ne oprašta nepoznavanje povijesnih činjenica. Nametanje komunikacije narodu uz uvjet

zaobilaženja određenih sadržaja nije pravi put za samosvjesne subjekte. Ako bi se tako šta nastavilo, bio bi zaludan trud koji je brojne bošnjačke prvake na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće koštao između ostalog i života u domovini, te su godine nakon toga proveli u prinudnom iseljeništvu, na razne načine omraženi, čak i kod svog naroda.

Neće biti zgorog na kraju po ko zna koji put ponoviti maksimu da **onaj ko ne poznaje svoju povijest zaslužuje da mu se ona i ponovi.** **m**